

Vznik národních útvarů po VŘSR a jejich vývoj do konce občanské války

Eduard Vlček

I Vznik a vývoj nezávislých sovětských republik

Carské Rusko bylo unitární, byrokratický a centralizovaný stát. Carismus zabrzdil neruský národní rozvoj a nedovolil rozvíjet jakékoliv prvky státnosti národa, který byl součástí carské říše. Únorová buržoazně demokratická revoluce nepřinesla podstatných změn v postavení národů Ruska, stejně jako v jeho státním zřízení. Svobodný a úplný rozvoj národů byl započat až VŘSR, která vytvořila nejen nové společenské zřízení, ale položila základy výstavby i nové formy státního zřízení. Vznik sovětského státu je nerozlučně spjat s II. Všeruským sjezdem sovětů dělnických a vojenských zástupců. Ve svém prvním aktu, v svolání „Dělníkům, vojákům, rolníkům“! oznamuje II. Všeruský sjezd sovětů, že přebírá do svých rukou veškerou státní moc. II. Všeruský sjezd sovětů se tedy stává nejvyšším orgánem státu, který po provedení revoluce nemá ještě oficiální název.¹

Zajímavá je rovněž otázka území nového státu. Z obsahu aktů II. Všeruského sjezdu sovětů je možno dovodit, že sjezd se považoval za nejvyšší orgán státu, který byl teritoriálně shodný s územím předrevolučního Ruska. Základním kritériem toho, zda určité území je považováno (nebo se považuje) za součást nového státu, je vítězství socialistické revoluce. Poněvadž k nastolení sovětské moci dochází v různých oblastech postupně, neustále se mění teritorium (obvykle rozšiřuje, ale někdy i zmenšuje), na němž je uplatňována pravomoc centrální sovětské moci, představované II. Všeruským sjezdem, jeho VÚVV a Radou lidových komisařů.

Daleko důležitější (a do jisté míry související s problémem území) je pak otázka vztahu neruských národů k nové sovětské moci. Z toho, co bylo uvedeno výše, logicky vyplývá, že Ruská sovětská republika zahrnovala i všechna neruská, okrajová území, obývaná různými národy. Na II. Všeruském sjezdu byli přítomni delegáti ze sovětů celé země.²

¹ V nejdůležitějších aktech sovětské moci se často pro označení státu používá termín „Rusko“ (např. v Dekretu o míru, v Deklaraci práv národů Ruska), jindy též označení „Ruská republika“. Je nesporné, že nový stát byl typem socialistické republiky, založené na systému sovětů jako orgánů státní moci. Nejvhodnějším názvem pro nový stát by tedy asi byla Ruská sovětská socialistická republika.

² Sjezd byl „všeruský“ ve smyslu bývalého Ruska. Byli na něj zvoleni tedy delegáti i z neruských sovětů.

Sovětský autor O. I. Čistakov uvádí,³ že se sice nezachoval žádný přesný seznam delegátů II. sjezdu, takže nelze nijak určit zastoupení jednotlivých národů na sjezdu, že však je nesporné (a to lze dovodit z dochovaných útržkovitých záznamů), že na sjezdu byli přítomni zástupci všech poněkud významných národů a národností Ruska. Na základě toho též autor v jiné své práci píše: „... rozhodnutí II. sjezdu sovětů jsou výrazem vůle pracujících mas všech národů k vytvoření jednotné Ruské sovětské republiky v historicky se vytvořivších hranicích. Na sjezdu ani jeden národ nevyjádřil svou vůli k odtržení, autonomii, nezávislosti atd., ačkoliv právo na sebeurčení bylo vyhlášeno prvním aktem sjezdu — svoláním „Dělníkům, vojákům, rolníkům“.⁴ Myslím, že s tímto citovaným závěrem nelze zcela souhlasit. V svolání „Dělníkům, vojákům, rolníkům“ ze 7. listopadu (25. října) 1917 II. sjezd stanovil, že sovětská moc zabezpečí všem národům, obývajícím Rusko, skutečné právo na sebeurčení. Toto svolání má zřejmý programový charakter. Nelze si dost dobře představit, že by už na II. sjezdu zástupci některého národa v revoluční situaci, komplikované světovou válkou, mnohdy bez spojení s orgány vlastního národa prohlásili jménem svého národa, že tento bude realizovat právo na sebeurčení ať už v jakékoli formě. Domnívám se, že v období II. sjezdu, tj. v období provedení revoluce žádný národ nemohl realizovat právo na sebeurčení v tak krátké době od jeho vyhlášení nejvyšším státním orgánem.

Poněkud složitější je i otázka podpory nové sovětské moci všemi národy Ruska. Je jasné, že usnesení II. sjezdu byla objektivně v souladu se zájmy všech národů Ruska; není však zcela zřejmé, zda jimi takto vždy byla přijímána. Vznik místních nacionalistických vlád se separatistickými tendencemi v různých oblastech svědčí o tom, že myšlenku jednotného proletářského státu s nejvyšší autoritou sovětů jako státních orgánů bylo třeba postupně probojovat.

V prvních týdnech své existence byla Ruská republika unitárním státem. Jak známo, národnostní otázkou ani problémem státního zřízení se II. sjezd sovětů nezabýval, ačkoliv podle návrhu ÚV bolševické strany měly tyto problémy být na pořadu jednání.⁵ Přestože tedy sjezd meritorně neprojednal národnostní problémy, přece už v některých aktech II. Všeruského sjezdu je možno shledat opatření, která mají národnostní

³ *Obrazovanije Rosijskoj federacii, Sovětskoje gosudarstvo i pravo*, č. 10/1957 str. 3–12.

⁴ O. I. Čistakov: *Vzaimootnošenija sovetskych respublik do obrazovanija SSSR*, Moskva 1955, str. 34.

⁵ Z původního návrhu programu sjezdu: 1. otázka války; 2. otázka moci; 3. dělnická kontrola; 4. národnostní otázka; 5. otázky půdy vzhledem k revoluční situaci byly projednávány jen momentálně nejdůležitější problémy, a tak k projednání bodů 3. a 4. nedošlo.

dosah. Za nejdůležitější v tomto smyslu je třeba označit Dekret o vytvoření dělnickorolnické vlády, jímž byl zřízen též lidový komisariát pro národnostní věci. V dekretu z 26. října (8. listopadu) 1917 je tento lidový komisariát v seznamu ostatních lidových komisariátů sice uveden na posledním místě,⁶ v žádném případě to ale neznamena, že by sovětská vláda považovala národnostní otázku za podřadnou; naopak, z další její činnosti je zřejmé, že řešení národnostního problému bylo jedním z prvořadých úkolů sovětské moci.

Důkazem toho je i Deklarace práv národů Ruska, vydaná sovětskou vládou – Radou lidových komisařů 2. (15.) listopadu 1917. V tomto dekretu se zdůrazňovalo, že jedině vytvořením pevného, trvalého a dokonalého svazku národů mohou být dělníci a rolníci Ruska spojeni v jedinou revoluční sílu, schopnou odolávat všem útokům domácí i zahraniční reakce. Proto byly v Deklaraci vyhlášeny hlavní zásady národnostní politiky sovětského státu:

1. rovnost a svrchovanost národů Ruska
2. právo národů Ruska na svobodné sebeurčení až do úplného oddělení a vytvoření samostatného státu
3. zrušení všech a jakýchkoliv národních a národnostně náboženských výsad a omezení
4. svobodný rozvoj národnostních menšin a etnografických skupin, obývajících území Ruska.“

O tom, že principy národnostní politiky obsažené v Deklaraci práv národů Ruska neměly zůstat jen na papíře, svědčí jiný významný dokument – svolání vlády „Ke všem pracujícím muslimům Ruska a východu“ z 20. listopadu (3. prosince) 1917, v němž je obsažena výzva k budování vlastního národnostního života. Svolání svědčí o tom, že sovětská vláda měla skutečný zájem na tom, aby dříve utiskované národy rozhodovaly samostatně o své národní budoucnosti: „Zařídte si svůj národní život svobodně a bez překážek. Máte na to plné právo. Vaše práva, jakož i práva všech národů Ruska, jsou chráněna veškerou revoluční mocí a jejich orgánů sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců. Podporujte tuto revoluci a její zplnomocněnou vládu!“⁷

Deklarace práv národů Ruska poskytuje národům právo na sebeurčení až do oddělení a stává se tak počátkem „zboření“ onoho „žaláře národů“, jak bylo často nazýváno carské Rusko pro svou národnostní politiku.

Prvním národem, který právo na sebeurčení realizoval, byl ukrajinský národ. Vytváření národní státnosti ukrajinského národa je komplikováno

⁶ Viz Dekret II. Všeruského sjezdu sovětů o vytvoření dělnicko-rolnické vlády; *Dekrety sovětskoj vlasti*, díl I, str. 20–21.

⁷ *Dekrety sovětskoj vlasti*, díl I, str. 114.

bojem o moc, který na Ukrajině probíhá mezi Centrální radou a sověty. Kontrarevoluční Centrální rada vyhlásila Ukrajinskou lidovou republiku a sama sebe prohlásila jejím nejvyšším státním orgánem. Státní nezávislost Ukrajiny byla uznána 4. (17.) prosince 1917 Radou lidových komisářů aktem nazývaným Manifest ukrajinskému lidu.⁸ V něm se znovu potvrzuje právo Ukrajiny úplně se oddělit od Ruské republiky nebo zahájit s ní jednání o federativních nebo jiných vzájemných vztazích mezi oběma republikami.⁹ V „Manifestu“ tedy nacházíme poprvé konkrétní návrh na spojení Ukrajiny s Ruskem na federativním principu. První Všeukrajinský sjezd sovětů, který se konal v Charkově, vyhlásil 12. (25.) prosince 1917 v souladu s vůlí ukrajinského lidu Ukrajinskou sovětskou republiku jako federativní součást Ruské republiky.¹⁰ Tak byla Ukrajina prohlášena federativní součástí Ruska v době, kdy samotné Rusko bylo ještě považováno za unitární stát. Konkrétní charakter tohoto vztahu nebyl ještě znám a byly hledány nejvhodnější formy spolupráce. Faktem však zůstává, že sovětské Rusko nejen uznalo právo Ukrajiny na nezávislost, ale už v tom období materiálně zabezpečilo realizaci tohoto práva. Na zasedáních Nejvyšší rady národního hospodářství v prosinci 1917 bylo rozhodnuto, že Ukrajina má právo na takovou část celostátního majetku, která odpovídá počtu obyvatel Ukrajiny.¹¹

Přibližně ve stejné době realizoval právo na sebeurčení ve smyslu oddělení a vytvoření samostatného státu též finský národ. Finský sněm přijal 6. (19.) prosince 1917 usnesení o nezávislosti Finska.¹² Státní nezávislost Finska byla pak uznána dekretem RLK z 18. (31.) prosince 1917.¹³ Na základě ozbrojeného povstání proletariátu v lednu 1918 vznikla Finská socialistická dělnická republika, která zanikla v dubnu 1918, kdy byla ve Finsku nastolena vláda buržoazie.

Zvláštním dekretem RLK z 29. prosince (11. ledna) 1918 bylo uznáno rovněž právo na sebeurčení Arménů, obývajících území Arménie.¹⁴

V dekretu RLK z 29. srpna 1918 o přiznání práva na sebeurčení polským oblastem, které byly součástí bývalého Ruska, byly anulovány vše-

⁸ Přesný název aktu je „Manifest ukrajinskému lidu s ultimativními požadavky Centrální radě vzhledem k její kontrarevoluční činnosti“, *Sobranije uzakoněnij RSFSR 1917*, str. 90, čís. 6.

⁹ *Dekrety sovětskoj vlasti*, díl I, str. 178.

¹⁰ Rezoluce I. Všeruského sjezdu sovětů o sebeurčení Ukrajiny; *Obrazovanije SSSR 1917–1924*, Sborník dokumentů pod redakcí E. B. Genkinové, Moskva, Lenin-grad 1949; str. 73–74.

¹¹ *Sobranije uzakoněnij RSFSR*, čís. 10, str. 159.

¹² Ključnikov, Sabanin: *Meždunarodnaja politika novějšego vremeni v dogovorach, notach i deklaracijach*, část II, Moskva 1926, str. 94.

¹³ *Dekrety sovětskoj vlasti*, díl I, str. 250.

¹⁴ *Dekrety sovětskoj vlasti*, díl I, str. 298.

chny smlouvy o dělení Polska, uzavřené carským Ruskem s vládami Pruska a Rakousko-Uherska.¹⁵

V lednu 1918 se schází III. Všeruský sjezd sovětů, který na svém třetím zasedání 12. (25.) ledna 1918 přijal Deklaraci práv pracujícího a vykořisťovaného lidu. V druhém odstavci první části Deklarace stálo: „Sovětská Ruská republika se zřizuje na základě svobodného svazku svobodných národů jako federace sovětských národních republik.“¹⁶ Třetí sjezd sovětů vyřešil tedy s konečnou platností otázku státního zřízení, když v Deklaraci stanovil jeho federativní formu. Vedena úsilím vytvořit skutečně svobodný a dobrovolný svaz národů Ruska, udělovala Deklarace dělníkům a rolníkům každého národa právo, aby schválili samostatné usnesení na svém vlastním právoplatném sovětském sjezdu, přejí-li si být zastoupeni ve federální vládě a ostatních federálních sovětských institucích, a na jakých zásadách.¹⁷ Z výše citovaného odstavce první části Deklarace jasně vyplývá, že za subjekty Ruské federace byly považovány sovětské národní republiky. V době vydání Deklarace existovala však pouze jediná národní sovětská republika – Ukrajinská, která už před vydáním Deklarace vyjádřila přání ustavit s Ruskem federativní vztah.

Podle O. I. Čistakova existují už od vzniku sovětské Ukrajiny praktické kroky, směřující k federativnímu spojení Ukrajiny s Ruskem. Je to předně určitá jednota nejvyšších orgánů státní moci USSR a RSFSR na základě odpovídajících orgánů Ruské federace. Na III. a IV. Všeruském sjezdu sovětů byli přítomni vedle delegátů ruských sovětů i delegáti z ukrajinských gubernií se stejným rozhodujícím hlasem. V lednu 1918 se stal představitel USSR členem RLK RSFSR. V tomto období začíná vznikat i určitá jednota orgánů státní správy v jednotlivých odvětvích. Tak se například vytvořila organizační jednota orgánů NRNH. Mezi USSR a RSFSR existovala těsná finanční spolupráce, která se projevovala v tom, že Ruská federace financovala Ukrajinu. O těsných svazcích obou republik svědčí rovněž skutečnost, že na území Ukrajinské republiky byla stanovena platnost dekretů RSFSR. I. Všeukrajinský sjezd sovětů zrušil všechny normativní akty, vydané Centrální radou a uložil svému ÚVV, aby rozšířil platnost dekretů sovětského Ruska i na území USSR.¹⁸

Válečné události a dočasná okupace Ukrajiny Německem po podepsání Brestlitevského míru¹⁹ způsobily, že nedošlo k přesné dohodě o zásadách,

¹⁵ Sobranije zakoněnij RSFSR 1918, č. 64, str. 698.

¹⁶ Dekrety sovětskoj vlasti, díl I, str. 341.

¹⁷ Dekrety sovětskoj vlasti, díl I, str. 343.

¹⁸ O. I. Čistakov: *Vzaimotnoženija sovětskych respublik do obrazovanija SSSR*, Moskva 1955, str. 39.

¹⁹ Mír byl podepsán 3. března 1918. VÚVV jej 13. listopadu anuloval.

na nichž má být založen federativní vztah Ukrajiny k RSFSR, jak to předpokládala Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu.

Obnovení sovětské moci na Ukrajině po anulování brestlitevské mírové smlouvy bylo vyhlášeno Manifestem prozatímní dělnicko-rolnické vlády Ukrajiny 29. listopadu 1918. Vztah Ukrajiny k RSFSR zůstal i po obnovení sovětské moci nezměněn²⁰ a s konečnou platností byl pak vyřešen IV. Všeukrajinským sjezdem sovětů, který přijal usnesení „O státních vztazích mezi USSR a RSFSR.“²¹ V něm je zakotveno, že USSR je členem Všeruské socialistické sovětské republiky, přičemž si zachovává svou státní samostatnost. V závěru usnesení je vyjádřeno přesvědčení, že k federaci sovětských republik Ruské a Ukrajinské se připojí noví spojenci a vytvoří velkou mezinárodní republiku sovětů. IV. Všeukrajinský sjezd sovětů zvolil 30 delegátů, kteří se jako zástupci Ukrajiny stali členy VÚVV RSFSR.²²

III. Všeruský sjezd sovětů přijal rovněž usnesení o základních zásadách ústavy RSFSR, čímž byl dán podnět k zahájení prací na první sovětské ústavě. V červnu 1918 byla V. Všeruským sjezdem sovětů přijata první ústava RSFSR, jejíž nedílnou součástí se stala Deklarace práv pracujícího a vykořisťovaného lidu. Zatímco Deklarace prohlašuje za subjekty federace sovětské národní republiky, podle čl. 11 Ústavy je možno za subjekty federace považovat i tzv. autonomní oblastní svazy, v nichž se spojují sověty oblastí, které se vyznačují zvláštním způsobem života a národnostním složením obyvatelstva. Ústava sama zakotvuje tedy dvojitý charakter RSFSR, která má být jednak centrem, kolem něhož se spojují národy, které vytvořily nebo lépe v budoucnu vytvoří své vlastní republiky, a dále v sobě sjednotí národy, které se budou konstituovat do autonomních jednotek. Tento dvojitý charakter RSFSR nejlépe demonstruje činnost lidového komisariátu pro národnostní věci, při RLK

²⁰ Tak např. v Deklaraci ÚVV sovětů Ukrajiny adresované IV. Všeruskému mimořádnému sjezdu sovětů se říká: „...my (VÚVV Ukrajiny – E. V.) jako představitelé jedné ze součástí Ruské federace...“, *Obrazovanije SSSR*, sborník dokumentů, str. 76.

Velmi jasně je vztah Ukrajiny a RSFSR charakterizován v Rezoluci I. sjezdu komunistické strany (bolševiků) Ukrajiny o vzájemných vztazích mezi Ukrajinou a Ruskem: „...První sjezd komunistické strany má za to, že úkolem naší strany na Ukrajině je... bojovat za revoluční sjednocení Ukrajiny s Ruskem na zásadách proletářského internacionalismu v rámci RSFSR...“, *Obrazovanije SSSR*, str. 78.

V deklaraci prozatímní dělnicko-rolnické vlády Ukrajiny o úkolech sovětské moci na Ukrajině stojí: „To vše předpokládá sjednocení Ukrajinské sovětské republiky se sovětským Ruskem na zásadách socialistické federace, jejíž formy budou stanoveny zplnomocněnými zástupci na Všeukrajinském sjezdu.“ *Obrazovanije SSSR*, str. 81.

²¹ *Obrazovanije SSSR*, str. 151–153.

²² Usnesení VÚVV o přijetí 30 členů ÚVV Ukrajiny do VÚVV RSFSR, *Obrazovanije SSSR*, str. 153.

RSFSR. Od samého počátku vystupoval tento komisariát nejen jako orgán uskutečňující národnostní politiku sovětské vlády uvnitř RSFSR, ale i jako orgán, jehož činnost se rozprostírala na všechna území bývalého carského Ruska.

V období přijetí první sovětské ústavy podařilo se vytvořit svůj národní stát pouze ukrajinskému, finskému a polskému národu, přičemž poslední dva zpřetrhaly s Ruskem veškerá pouta a konstituovaly se zcela samostatně. Ostatní národy nedovedly ještě v té době realizovat právo na sebeurčení v žádné formě. Příčiny této skutečnosti tkví v zaostalosti těchto národů, složitosti národnostních vztahů, vojenské situaci na konci světové války a v probíhajícím ostrém třídním boji za sovětskou moc.

Už v období provedení revoluce mnohé národy (zejména běloruský, pobaltské a zakavkazské) jasně vyjádřily svou vůli konstituovat se v národně státní útvar, ale výše uvedené příčiny zabránily dovést snahu těchto národů do konce. Tak např. v Bělorusku převzaly místní sověty moc do svých rukou už během října a začátkem listopadu 1917. Projevila se nutnost koordinace činnosti místních sovětů, a proto v druhé polovině listopadu 1917 se konaly tři sjezdy sovětů: sjezd dělnických a vojenských delegátů západní oblasti, jehož delegáti vyjádřili snahu po těsném spojení se sovětským Ruskem, sjezd rolnických sovětů Minské a Vilenské gubernie a sjezd vojenských organizací z fronty. Všechny tři sjezdy se usnesly na vytvoření oblastních orgánů sovětské moci. Za tím účelem si každý sjezd zvolil svůj výkonný výbor; tyto tři výkonné výbory se potom spojily a vytvořily Výkonný výbor sovětů dělnických, vojenských a rolnických zástupců severozápadní oblasti a fronty jako nejvyšší orgán správy na příslušném území. Na svém prvním zasedání zvolil výkonný výbor své presidium a vytvořil též oblastní Radu lidových komisařů. Tak byly vytvořeny orgány, uskutečňující státní moc na území Běloruska. Nebyly to ovšem orgány vyjadřující státní suverenitu běloruského národa, ale pouze orgány Západní oblasti Ruské republiky.²³

Rovněž v Estonsku byla sovětská moc nastolena téměř současně s centrálním Ruskem. V polovině listopadu 1917 byl vytvořen Estonský krajský výkonný výbor jako nejvyšší orgán státní správy na území Estonska. Ihned po ustavení sovětské moci začíná v Estonsku proces konstituování v národní stát. Byl vypracován návrh Řádu Estonské pracovní komuny, který zakotvoval statut Estonska. Podle tohoto návrhu se Estonsko považovalo za autonomní součást RSFSR s právem z ní vystoupit na základě vlastní vůle. Tento návrh nemohl být už realizován, neboť v dubnu

²³ Fakta o formování běloruských orgánů převzata z knihy N. V. K a m e n s k é *Obrazovanije Běloruskogo sovětskogo gosudarstva*, Minsk 1948, str. 20–30.

1918 bylo Estonsko obsazeno německými vojsky a sovětská vláda dočasně poražena.²⁴

Ještě složitější byla situace v Litvě a Lotyšsku. V období revoluce byla Litva pod německou okupací. Buržoazní litevský sněm, využívající práva na sebeurčení daného sovětskou vládou, přijal Manifest o nezávislosti Litvy, který hovořil o zrušení všech státních svazků litevského národa s jinými národy a navázání těsného přátelství mezi litevským státem a německou říší.²⁵

Lotyšsko bylo v době revoluce okupováno německými vojsky jen zčásti. V neokupovaných oblastech převzaly moc do svých rukou sověty. V prosinci 1917 se konal II. sjezd sovětů Lotyšska, na němž byl vytvořen Spojený sovět Lotyšska, který vytvořil svůj výkonný výbor. Už v polovině února 1918 byla postupem německých vojsk poražena sovětská moc i na zbylé části lotyšského území.²⁶

Uzavřením brestlitevského míru dosáhla sovětská vláda krátkého oddechu, který se ukázal nezbytným pro vnitřní konsolidaci. Během dubna až června vysadili zahraniční interventi svá vojska v různých oblastech Ruska. Současně na různých místech uvnitř země vznikly kontrarevoluční vzpoury, takže v polovině roku 1918 se sovětská moc udržela pouze v centru Ruska. Občanská válka a zahraniční vojenská intervence mají za následek, že sovětské národy jsou nuceny proti nepříteli spojit své síly a vytvářejí vojenský svazek sovětských republik. Někteří autoři označují formu spojení sovětských republik v letech občanské války jako svazek vojensko-politický.²⁷ Za základ charakteristiky formy tohoto svazku je třeba vzít rezoluci XII. sjezdu RKS(b) o národnostní otázce: „V prvním období revoluce... když hrozba cizí intervence nebyla ještě tak reálná, spolupráce národů nenabyla ještě určité, přesně stanovené formy. V období občanské války a cizí intervence, kdy zájmy sebeobraný národních republik hrály prvořadou roli... spolupráce sovětských republik nabyla formy vojenského svazku.“²⁸ Revoluce charakterizuje tedy formu spojení sovětských republik během občanské války jako vojenský

²⁴ Fakta o Estonsku převzata z knihy O. I. Čistakova *Vzájemné vztahy sovětských republik do vytvoření SSSR*, Moskva 1955, str. 48–49, rusky.

²⁵ Viz A. M. Andrejev – *Borba litevského národa za sovětskou vlast, 1918 až 1919*; Moskva 1954, str. 33.

²⁶ Viz O. I. Čistakov: *Vzaimootnošenija sovětských respublik do obrazovanija SSSR*, Moskva 1955, str. 47.

²⁷ Např. autoři sborníku *Obrazovanije SSSR*, pod redakcí E. B. Genkinové, str. 123, název třetí hlavy: *Vojensko-politický svazek sovětských národů během občanské války a cizí intervence*. Nebo S. L. Rodin v práci *„K istorii Konstituciji SSSR 1924*, Moskva 1949, str. 36–37 a E. B. Genkina: *Obrazovanije SSSR*, Moskva 1947, str. 47–53.

²⁸ KSSS v resolucích usneseních sjezdů, konferencí a plén ÚV díl I., 1953, str. 712, rusky.

svazek; poválečná forma spolupráce je pak v rezoluci označena jako vojensko-hospodářský svazek a teprve poslední etapa sjednocovacího hnutí nabývá formy vojensko-hospodářského a politického sjednocení národů.²⁹

Rovněž nejednotně je v sovětské literatuře pojímána otázka počátku vojenského svazku republik. Tak E. B. Genkina v práci *Obrazovanije SSSR* spojuje vojenský svazek pouze s přijetím dekretu z 1. června 1919 o sjednocení sovětských republik.³⁰ S. I. Jakubovská klade počátek vojenského svazku do doby přijetí tohoto dekretu.³¹ Zcela jinak chápe tuto otázku O. I. Čistakov: „... v prvním období intervence a občanské války vzniká a rozvíjí se vojenský svazek sovětských republik. Svérázná forma tohoto svazku spočívá v tom, že v daném období to nebyl v podstatě svazek republik, ale svazek národů, bojujících s interventy za svobodu, za vytvoření národních republik a za sjednocení kolem RSFSR, kolem ruského národa. Tato svéráznost byla vyvolána tím, že v daný okamžik existovala pouze jedna nezávislá sovětská republika — RSFSR.³² Klade tedy O. I. Čistakov vznik vojenského svazku asi do poloviny r. 1918, tedy do počátku vzniku občanské války a cizí vojenské intervence.

Podle mého názoru je třeba vznik vojenského svazku sovětských republik³³ položit asi do konce r. 1918 a začátku r. 1919, kdy dochází k obnovení sovětské moci na Ukrajině, Bílé Rusi a v Pobaltí, přičemž v Bělorusku, Litvě, Lotyšsku a Estonsku vede tento proces obnovení sovětské moci až ke zřízení vlastních národních sovětských republik (viz níže).³⁴ Nelze tedy za vojenský svazek považovat touhu národů po osvobození od interventů či bělogvardějců, třebas se projevuje i v ozbrojeném boji, dokud ten který národ nevytvořil vlastní stát a dokud spolupráce mezi republikami nenabyla určitých forem.

Koncem r. 1918 byla znovu obnovena sovětská moc v pobaltských re-

²⁹ Této periodizace se přidržují např. O. I. Čistakov v práci *Vzaimootnošenija sovětských republik do obrazovanija SSSR*, Moskva 1955,

nebo D. L. Zlatoposkij v knize *Obrazovanije i rozvitije SSSR kak sojuznogo gosudarstva*. Moskva 1954. Na kritiku Zlatopolského, obsaženou v této práci, odpovídá S. Jakubovská, která připomíná, že v rezoluci XII. sjezdu jde o rozvoj forem spolupráce republik, kdežto v periodizaci sjednocovacího hnutí podle Stalina (ke které se hlásí) se hovoří o fázích sjednocovacího hnutí. S. I. Jakubovská: *Výstavba svazového sovětského socialistického státu 1922–1925*, str. 20–21, rusky.

³⁰ E. B. Genkina, *Obrazovanije SSSR*, Moskva 1947, str. 47–53.

³¹ S. I. Jakubovská, *K voprosu ob obrazovanii SSSR*, *Voprosy istorii* 1947, čís. 1, str. 4.

³² O. I. Čistakov: *Vzaimootnošenija sovětských republik do obrazovanija SSSR*, Moskva 1955, str. 59.

³³ V rezoluci XII. sjezdu strany o národnostní otázce se mluví o vojenském svazku sovětských republik.

³⁴ Ukrajina jako jediná se konstituovala v sovětskou republiku už před občanskou válkou.

publikách — Estonsku, Litvě a Lotyšsku; samostatnost těchto republik byla okamžitě uznána RLK a VÚVV RSFSR.³⁵ V prvních aktech dělnicko-rolnických vlád pobaltských republik se neřeší státně právní formy vztahu těchto republik k RSFSR. Hovoří se zde ale o přátelských vztazích, bratrské spolupráci a společných úkolech s RSFSR. Tak např. v Manifestu Prozatímní dělnicko-rolnické vlády Litvy o zřízení sovětské moci v Litvě čteme: „... Budující náš nový život na stejných zásadách, které jsou základem RSFSR, půjdeme vpřed ruku v ruce se sovětským Ruskem a se všemi ostatními zeměmi, které jdou cestou světové socialistické revoluce.“³⁶

Přibližně ve stejnou dobu začíná proces formování samostatné státní existence třetího největšího národa bývalého Ruska — Bělorusů. Koncem roku 1918, kdy běloruský národ za pomoci ruského národa vyhnal německé okupanty, se vytvořily podmínky pro ustavení Běloruské sovětské socialistické republiky. Významnou roli při tvoření BSSR sehrála šestá severozápadní oblastní konference bolševické strany, která 30. prosince 1918 přijala usnesení o vytvoření samostatné BSSR a prohlásila se prvním sjezdem komunistické strany Běloruska. Jednání a závěry těchto stranických konferencí svědčí o tom, že komunistická strana byla vedoucí silou při vytváření sovětského Běloruska.

Dne 1. ledna 1919 vydala Prozatímní revoluční dělnicko-rolnická vláda Běloruska manifest, který položil základy existence BSSR. Nezávislost BSSR byla uznána usnesením VÚVV ze 4. února 1919.³⁷

Dne 2. února 1919 byl v Minsku zahájen I. sjezd Sovětů Běloruska. Sjezd vyhlásil Bělorusko nezávislou sovětskou socialistickou republikou, přijal ústavu BSSR a deklaraci o vytvoření federativních svazků mezi BSSR a RSFSR,³⁸ v níž se stanoví zřízení komise, která povede s představiteli RSFSR jednání o vytvoření federativního spojení mezi oběma republikami. V závěru deklarace se sjezd obrací s výzvou ke všem bratrským nezávislým sovětským republikám, aby následovaly příkladu Běloruska a zahájily s RSFSR jednání o vytvoření federativních svazků.

Probíhající občanská válka a zahraniční vojenská intervence urychlují sjednocovací proces nezávislých sovětských republik. Nové sovětské státy si uvědomují smrtelné nebezpečí plynoucí z jejich izolace. Ekonomické,

³⁵ Dekret RLK o uznání nezávislosti Estonské sovětské soc. rep. ze 7. 12. 1918, *Obrazovanije SSSR*, str. 95. Dekret RLK o uznání nezávislosti Litevské SSSR ze dne 22. 12. 1918, *Obrazovanije SSSR*, Sborník dokumentů, str. 103. Dekret RLK o uznání nezávislosti Lotyšské SSSR ze dne 22. 12. 1918, tamtéž, str. 102. Usnesení VÚVV o uznání sov. soc. rep. Estonské, Litevské a Lotyšské z 25. prosince 1918, tamtéž, str. 103.

³⁶ *Tamtéž*, str. 98.

³⁷ *Obrazovanije SSSR*, Sborník dokumentů, str. 118.

³⁸ *Tamtéž*, str. 119–120.

mezinárodně i vnitřně politické okolnosti způsobují, že velmi brzy si národy uvědomují nemožnost existence samostatných národních republik bez pevných svazků s ostatními a hlavně s RSFSR. Proces vytváření samostatných republik je proto harmonicky doplňován snahou po spojení a sjednocení.

Prvním konkrétním výrazem těchto snah je spojení Běloruské SSR a Litevské SSR, což bylo potvrzeno sjezdy sovětů obou republik. Tak I. Všeběloruský sjezd sovětů přijal Deklaraci o sjednocení sovětských socialistických republik Litvy a Běloruska, v níž se usnesl na neodkladném spojení obou republik.³⁹ Otázkou spojení Běloruska a Litvy se poté zabýval též první sjezd sovětů Litvy. V Rezoluci o sjednocení sovětských socialistických republik Litvy a Běloruska tento sjezd přijal rozhodnutí o „... splynutí Litvy a Běloruska v jednu republiku. Sjezd slavnostně prohlašuje vytvoření jednotné socialistické sovětské republiky Litvy a Běloruska, ukládá jím zvolenému ÚVV sovětů dělnických bezzemků, maloroľnických a vojenských zástupců Litvy spojit se s Ústředním výborem sovětů dělnických, roľnických a vojenských zástupců Běloruska a vytvořit dělnickoroľnickou vládu socialistické sovětské republiky Litvy a Běloruska“.⁴⁰ Citace a usnesení obou sjezdů svědčí o zřejmé vůli vytvořit jednotnou, spojenou republiku Litvy a Běloruska s jednotným systémem nejvyšších státních orgánů. Z tohoto hlediska je třeba považovat za nesprávné označení vojenskoobranňý svazek Běloruska a Litvy,⁴¹ nebo Bělorusko-litevský vojenský svazek,⁴² kterých používá D. L. Zlatopolský.

V polovině r. 1919 je dovršena etapa vytváření vojenského svazku, jenž je vyjádřením úsilí všech sovětských republik společnými silami vést boj proti domácí kontrarevoluci a cizí vojenské intervenci. Nejdůležitějším právním aktem období vojenského svazku sovětských republik je dekret VÚVV z 1. června 1919 o sjednocení sovětských republik – Ruské, Ukrajinské, Běloruské, Lotyšské, Litevské za účelem boje se světovým imperialismem. Podkladem k tomuto dekretu bylo přání všech do té doby vzniklých sovětských republik, které v právních aktech o vytvoření svých republik přijatých na sjezdech sovětů vyjádřily jasně vůli svých národů nastolit s RSFSR federativní vztahy.⁴³ Tak se vojenský svazek

³⁹ *Obrazovanije SSSR, Sborník dokumentů*, str. 120–121.

⁴⁰ *Obrazovanije SSSR, Sborník dokumentů*, str. 121.

⁴¹ D. L. Zlatopolský: *Obrazovanije i rozvitije SSSR kak sojuznovo gosudarstva*, Moskva 1954, str. 82.

⁴² *Tamtéž*, str. 83.

⁴³ V lednu 1919 se konal I. sjezd sovětů Lotyšska. V rezoluci sjezdu se poukázvalo na nutnost těsného svazku Lotyšska se Sovětským Ruskem. Sjezd zmocnil RLK Lotyšska, aby vypracovala základní zásady vzájemných vztahů s RSFSR.

18.–20. února 1919 se konal ve Vilniusu I. sjezd sovětů Litvy, který se rovněž vyslovil pro federativní vztahy s RSFSR. *Obrazovanije SSSR, Sborník dok.*, str. 121–122.

sovětských republik, diktovaný hrozbou zničení sovětské moci, stal prvním krokem k ustavení těchto federativních vztahů.

O přesné povaze federativních vztahů mezi republikami nebylo zřejmě v té době zcela jasno. O tom svědčí např. usnesení I. sjezdu sovětů Litvy o nutnosti vytvoření federativních svazků s RSFSR. V rezoluci k této otázce sjezd uložil dělnickorolnické vládě sovětské socialistické republiky Litvy a Běloruska (předtím vznikl dvoustranný svazek Běloruska a Litvy) zahájit rozhovory s dělnickorolnickými vládami RSFSR, Lotyšska, Ukrajiny a Estonska o vytvoření jednotné RSFSR ze všech těchto republik. Není přitom jasný vztah této „jednotné RSFSR“ k stávající RSFSR jako jedné ze sovětských republik. Uvedená formulace opravňuje k závěru, že podle představ Litevského sjezdu sovětů mělo být sjednocení republik uskutečněno tak, že ostatní republiky vstoupí do RSFSR jako její součástí.

Vytvoření vojenského svazku sovětských republik znamenalo těsné sjednocení: „1. vojenské organizace a vojenského velení; 2. rad národního hospodářství; 3. železniční správy a hospodářství; 4. financí; 5. komisiariátů práce sovětských soc. rep.: Ruské, Ukrajinské, Lotyšské, Litevské, Běloruské a Krymské“ s tím, že vedení těmito odvětvími národního života bude soustředěno v rukou jednotlivých kolegií.“ Vojenský svazek sovětských republik tedy znamenal jejich dobrovolné spojení kolem jednoho centra – RSFSR, což bylo výrazem přiznání historických zásluh ruskému proletariátu v boji za vítězství socialistické revoluce.

Proces vytváření národních státních útvarů pokračoval i v r. 1920. V tomto roce byly ve střední Asii na území Chivinského a Bucharského chánství vytvořeny dvě samostatné sovětské republiky po svržení moci emirů: v únoru byla vyhlášena Chorezmská lidová sovětská republika a v září Bucharská lidová sovětská republika.⁴⁵

Dlouhý boj proti buržoazním nacionalistům a zahraničním interventům skončil vítězstvím sovětské moci i v Zakavkazsku. Tak 28. dubna 1920 byla vyhlášena Azerbajdžánská sovětská socialistická republika, 29. listopadu 1920 Arménská SSR a 25. února 1921 vznikla Gruzínská SSR.⁴⁶

⁴⁴ Okolnost, že Krymská republika je zde jmenována mezi samostatnými republikami, svědčí o tom, že nebyl přesně určen její právní statut a její postavení. Obecně je Krymská republika považována za autonomní součást RSFSR, ale právně nevznikla jako jediná z aut. rep. aktem centrální moci RSFSR. V tom byl možná spatřován určitý prvek její samostatnosti. Je dále zajímavé, že v názvu dokumentu, z něhož je citováno – se Krymská republika neobjevuje – Dekret VÚVV o sjednocení sovětských republik: Ruské, Ukrajinské, Lotyšské, Litevské, Běloruské pro boj se světovým imperialismem; *Obrazovanije SSSR*, str. 126.

⁴⁵ Viz V. K. Kozlov – *O formirovaniji i rozvitiji socialističeských nacij v SSSR*, Moskva 1954, str. 57.

⁴⁶ Viz V. K. Kozlov – *O formirovaniji i rozvitiji socialističeských nacij v SSSR*, Moskva 1954, str. 57.

Nakonec je třeba se ještě zmínit o republice Dálného východu. Vznikla 6. dubna 1920 jako tzv. „nárazníkový“ stát, jehož úkolem bylo předejít srážce sovětské moci s Japonskem. Republika zaujímala území na východ od Bajkalského jezera k Tichému oceánu. Nejvyšším orgánem tohoto buržoazně demokratického státu bylo Národní lidové shromáždění. Dne 14. listopadu 1922 byla Republika Dálného východu svým vlastním rozhodnutím připojena k RSFSR v souvislosti s nastolením sovětské moci. Toto připojení bylo potvrzeno dekretem VÚVV RSFSR z 15. listopadu 1922.⁴⁷

●

V období občanské války vznikají nezávislé sovětské republiky na Západě a Jihu bývalého Ruska a jejich vznik je vždy těsně spjat s porážkou zahraničních interventů a domácích bělogvardějců. Nezávislé republiky si vytvářejí národy, které obývaly okrajové oblasti carské říše a jsou tedy dosti vzdáleny od ruského centra. To má za následek, že jejich politický, ekonomický a kulturní život probíhá mnohem samostatněji a bez větší možnosti zásahů z centra. Kromě toho se vesměs jedná o národy velké a v poměrech bývalého Ruska na značném stupni ekonomického a kulturního rozvoje. Jde vesměs o národy, které již ukončily proces národního konstituování a v ekonomické oblasti dosáhly většinou kapitalistického vývojového stupně, nebo stanuly na jeho prahu.

V procesu vytváření samostatných sovětských republik je možno postihnout některé shodné rysy. Nezávislost republik je obvykle vyhlášována prozatímními dělnicko-rolnickými vládami a je okamžitě uznána se strany RSFSR. Na prvních sjezdech sovětů republik jsou přijímány právní akty o vytvoření příslušných republik. Systém nejvyšších státních orgánů je stejný ve všech republikách podle vzoru RSFSR (sjezd sovětů, ÚVV, RLK, komisariáty). Nezávislé republiky přijímají své vlastní ústavy, na nichž je pochopitelně patrný vliv ústavy RSFSR.

Inspirátorem a organizátorem procesu vytváření nezávislých republik je komunistická strana. Podporujíc vznik nezávislých republik, strana vždy bedlivě střežila svoji jednotu. VIII. sjezd RKS(b) v rezoluci k organizačním otázkám stanovil v březnu 1919: „... všechna usnesení RKS a jejich vedoucích orgánů jsou bezpodmínečně závazná pro všechny součásti strany, nezávisle na národnostním složení...“⁴⁸ Komunistické strany v republikách se podřizovaly ÚV RKS(b), což mělo za následek, že na

⁴⁷ Viz *Dějiny sovětského státu a práva*, Orbis 1963, pozn. na str. 82.

⁴⁸ *KSSS v resolucích a usneseních*, 1953, str. 443, rusky.

území všech republik se prováděla jednotná stranická politika. Politika komunistické strany se tak stala jednotícím momentem v procesu vzniku samostatných republik.

II

Vznik a vývoj autonomních národních útvarů uvnitř RSFSR

Velký vliv na utváření národních útvarů uvnitř RSFSR má občanská válka; v jejím průběhu se většina neruských národních oblastí nachází v rukou nepřátel sovětské moci – interventů a bělogvardějců. Tím je možno vysvětlit, že proces utváření národních jednotek se omezuje zhruba do konce občanské války (do r. 1920) pouze na evropskou část RSFSR, neboť některé části Ruska, např. Dálný východ byly osvobozeny ještě mnohem později.

První autonomní republiky uvnitř RSFSR – Terská, Donská, Kubáňsko-Černomořská a Tavrická – byly utvořeny ještě v období Říjnové revoluce. Je známo, že vesměs zanikly. Příčiny jejich zániku tkví v tom, že neodpovídaly národně státnímu principu; byly totiž vyhlášeny na území bývalých administrativních jednotek (oblastí a gubernií), jejichž hranice neodpovídaly skutečnému národnostnímu osídlení obyvatelstva. Kromě toho tyto republiky neměly svůj přesný právní statut a také nebyly jasné jejich vztahy s Ruskem. Po osvobození jihu Ruska od bělogvardějců a interventů vznikají zde národní útvary, které jsou oproštěny od výše uvedených chyb.¹

První autonomní republika vytvořená v RSFSR před občanskou válkou byla Turkestánská ASSR². Už na 5. sjezdu sovětů Turkestanu v dubnu 1918 bylo vyhlášeno její vytvoření a na mimořádném 6. sjezdu sovětů byla přijata ústava Turkestánské republiky. V září 1920 IX. sjezd sovětů Turkestanu schválil návrh nové ústavy republiky, v níž byly odstraněny nedostatky předcházející ústavy a také zde byly přesně zakotveny principy výstavby Turkestánské ASSR a její vztah k centrálním orgánům RSFSR. Dne 26. srpna 1920 bylo publikováno usnesení VÚVV, kterým se Turkestan prohlašoval za autonomní součást RSFSR. Právně byl vznik Turkestánské SSR zakotven až v Dekretu VÚVV o vytvoření TSSR 11. dubna 1921.³

¹ Viz O. I. Č i s t a k o v : *Nacionalno-gosudarstvennoje strojitelstvo v RSFSR v gody graždanskoj vojny*, Moskva 1964, str. 5–6.

² Blíže o vzniku Turkestánské ASSR viz Š. Z. U r a z a j e v : *Turkestánská ASSR – první socialistický stát ve Střední Asii*, Moskva 1961, rusky.

³ *Obrazovanije SSSR*, str. 138.

Necelý rok po VŘSR byla dekretem RLK⁴ stanovena autonomie Němců v Povolží. V dekretu se stanoví, že z oblastí v Povolží, které obývají němečtí kolonisté, vytváří se pracovní komuna Němců Povolží jako oblastní svaz na základě čl. 11 ústavy RSFSR. Vychází se tak vstříc přání I. sjezdu sovětských delegátů německých oblastí Povolží.

Na území bývalé Tavrické republiky vznikla po porážce interventů Krymská republika. Byla vyhlášena 6. května 1919, kdy Prozatímní dělnickoroľnická vláda vydala deklaraci, v níž byl Krym prohlášen socialistickou sovětskou republikou.⁵ Krymská republika jako jediná z autonomních jednotek byla organizována čistě na teritoriálním principu.

V r. 1918 vznikla myšlenka vytvoření Tatarsko-baškirské republiky, ve které by se kromě dvou základních národů sjednotily i některé menší národy Povolží a uralské oblasti. Válečné události zabránily tomu, aby se konal ustavující sjezd sovětů Tatarsko-baškirské republiky. Během občanské války se ukázalo, že výstavba národních útvarů národů Povolží a oblasti Uralu se bude vyvíjet jinak, než se původně předpokládalo. Myšlenka jednotného mnohonárodního státu na Volze a při Uralu se ukázala být neživotnou. Zvláště v Baškirii, kde přežívaly silné nacionalistické tendence, se projevil odpor proti vytvoření Tatarsko-baškirské republiky.⁶ O této složité situaci jednaly centrální orgány a 20. března 1919 RLK RSFSR schválila vytvoření Baškirské republiky,⁷ tentýž den VÚVV potvrdil dohodu ústřední sovětské moci s baškirskou vládou o sovětské autonomní Baškirii, v níž se Baškirská autonomní sovětská republika prohlašovala za federativní součást RSFSR.⁸

Vytvoření autonomie v Baškirii vyvolalo nutnost řešit formu národní organizace tatarského národa. V tatarských kruzích ještě v r. 1919 přežívala myšlenka jednotné Tatarsko-baškirské republiky. Otázka byla s konečnou platností vyřešena centrálními orgány; 27. 5. 1920 vydaly VÚVV a RLK dekret o vytvoření autonomní Tatarské sovětské socialistické republiky,⁹ v němž rozhodly vytvořit Tatarskou republiku jako autonomní

⁴ Dekret o vytvoření oblasti Němců Povolží z 19. října 1918 — Dekrety sovětskoj vlasti, díl III., str. 438.

⁵ Zajímavá je rovněž otázka vztahu Krymu k RSFSR, resp. Ukrajině. Bývalá Tavrická republika se jednoznačně považovala za autonomní součást RSFSR. V průběhu boje s interventy byl pak posílen svazek Krymu s Ukrajinou. Výše uvedená deklarace hovoří o pevných a nerozborných vztazích s USSR a RSFSR a rozhodnutí o formě těchto svazků odkládá až do svolání sjezdu sovětů Krymu.

⁶ O tom více viz B. Juldašbajev: *Obrazovanije Baškirskoj ASSR*, 1958.

⁷ Dohoda Ruské dělnicko-rolnické vlády s Baškirskou vládou o sovětské autonomii Baškirie. *Obrazovanije SSSR*, str. 164.

⁸ Dekretem VÚVV z května 1920 o státním zřízení autonomní Baškirské sovětsko-soc. republiky se vymezoval počet baškirských lidových komisariátů, jejich pravomoc a vzájemný vztah k příslušným orgánům RSFSR, tamtéž, str. 170.

⁹ *Obrazovanije SSSR*, sborník dokumentů, str. 171—173.

součástí RSFSR. V říjnu 1920 se pak konal sjezd sovětů Tatarské ASSR, který vytvořil její orgány.¹⁰

V roce 1920 byl rovněž dovršen proces utvoření jedné z největších autonomních republik – Kirgizské, která byla formou národní organizace především kazašského národa. První kroky vedoucí k autonomii kazašského národa se uskutečnily už v r. 1918, v jehož první polovině byl svolán Všekazašský sjezd sovětů, který se ovšem nemohl konat vzhledem k válečné situaci. RLK RSFSR svým dekretem vytvořila v r. 1919 revoluční výbor Kirgizského kraje jako dočasný nejvyšší orgán do svolání sjezdu.¹¹ Dne 26. srpna 1920 byla Kirgizská republika vyhlášena jako autonomie.¹² Dne 4. srpna téhož roku byl zahájen I. Všekirgizský sjezd sovětů, který potvrdil vyhlášení Kirgizské autonomní sovětské socialistické republiky v rámci RSFSR.

Po vytvoření autonomních republik Baškirské a Tatarské, bylo třeba řešit otázku autonomie národů, které původně hodlaly vstoupit do připravované Tatarsko-baškirské mnohonárodní republiky. Nejvhodnější formou pro národní organizaci těchto národů byla shledána autonomní oblast v rámci RSFSR. Tak byly vytvořeny Čuvašská¹³, Votská¹⁴ a Marijská¹⁵ autonomní oblasti.

V Povolží byla pak ještě vytvořena Kalmycká autonomní oblast. Jejím základem se stal dekret VÚVV a RLK „O vytvoření autonomní oblasti kalmyckého národa“, přijatý 4. listopadu 1920.

Výsledkem vítězného boje sovětské moci s buržoazními nacionalisty je v Karelii vytvoření Karelské pracovní komuny jako autonomní jednotky karelského národa, která byla vyhlášena dekretem VÚVV z 8. června 1920.¹⁶ Počátkem roku 1921 vznikly pak ještě dvě autonomní republiky: Horská a Dagestánská. Právně byl jejich vznik utvrzen v dekretech VÚVV, které byly oba vydány 20. ledna 1921.¹⁷

Významným prvkem období po VRSR ve výstavbě národně státních útvarů je rozšíření forem autonomie. Vedle autonomních republik nyní vznikají i autonomní oblasti a pracovní komuny; všechny tři formy jsou

¹⁰ O vzniku Tatarské ASSR podrobněji Š. Š. Chafizov: *Obrazovanie Tatarskoj ASSR*, Kazaň 1960.

¹¹ Mezi jeho úkoly patřila rovněž příprava sjezdu.

¹² Dekret VÚVV o vytvoření autonomní Kirgizské (Kazašské) SSR, *Obrazovanie SSSR*, str. 175.

¹³ Dekret VÚVV a RLK z 24. června 1920, *tamtéž*, str. 173.

¹⁴ Dekret VÚVV a RLK ze 4. listopadu 1920, O vytvoření autonomní oblasti Votského (Udmurtského) národa, *tamtéž*, str. 181.

¹⁵ Dekret VÚVV a RLK, ze 4. listopadu 1920, *tamtéž*, str. 181.

¹⁶ Viz Dekret VÚVV o vytvoření Karelské pracovní komuny, *tamtéž*, str. 173; Dekret VÚVV a RLK o Organizaci Karelské pracovní komuny, *tamtéž*, str. 175.

¹⁷ Dekret VÚVV o vytvoření autonomní Horské sov. soc. rep., *tamtéž*, str. 193. Dekret VÚVV o vytvoření autonomní Dagestánské sov. soc. rep., *tamtéž*, str. 195.

pak druhy oněch „autonomních oblastních svazů“, předvídaných čl. 11 ústavy RSFSR.

Vytvoření různých forem autonomie mělo velký vliv na probuzení národního uvědomění národů. Složitost poměrů byla umocněna značnou zaostalostí pracujících neruských národů, kterou nebylo možno odstranit najednou. Tato zaostalost dovolovala místním nacionalistům získávat důvěru a autoritu v národních kruzích. Dělnická třída byla početně slabá a byl také omezen počet pracovníků, které bylo možno poslat z centra na pomoc jiným národům. Proto bylo nutno využít i národní inteligence, která se rekrutovala většinou z dříve vykořisťovatelských tříd a která zdaleka ne vždy stála plně na pozicích sovětské moci.

Výstavba národně státních útvarů probíhá v tomto období pod vedením strany. Stranické orgány jsou iniciátory vzniku nových národních jednotek. Centrální stranické orgány vysílají do národních jednotek své představitele za účelem pomoci a kontroly místních kádrů, ale také vysílají pracovníky na stálou práci do těchto oblastí, aby tak pomohly nahradit nedostatek vlastních pracovníků.

Jiným významným rysem procesu výstavby autonomních útvarů je posílení jejich centrálního řízení. Všechny autonomní formy právně vznikají akty VÚVV nebo RLK, nebo společnými dekrety obou těchto orgánů. V těchto aktech centrální státní moci se především určuje o jakou formu autonomie se jedná, vymezuje se území autonomie, stanoví se struktura orgánů státní moci a správy a základy právního statutu. Po vytvoření autonomních jednotek jsou pak vydávány další akty ústřední moci, které stanoví některé konkrétní otázky, zejména jsou v nich upřesňovány vztahy autonomie k centru. Tato činnost ústředních orgánů je pak doplněna místními národními orgány v tom smyslu, že jejich sjezdy sovětů, na základě aktů nejvyšších státních orgánů, přijímají vlastní akty o utvoření autonomních republik, autonomních oblastí nebo pracovních komun a potvrzují normy VÚVV a RLK, které se týkají ostatních otázek souvisejících s autonomií.

V únoru 1920 byla při presidiu VÚVV zřízena zvláštní Komise pro rozpracování otázek federativního zřízení RSFSR, jejímž úkolem bylo zabývat se vztahy mezi centrálními a autonomními orgány, vypracovat formy státních vztahů mezi RSFSR a jejími součástmi, zkoumat federální zřízení RSFSR, stanovit rozsah pravomoci jednotlivých částí federace, studovat vztahy mezi ústředními a místními orgány moci apod.¹⁸

Charakteristickou zvláštností výstavby autonomních republik, autonomních oblastí a pracovních komun je, že všechny vznikají na zá-

¹⁸ Usnesení VÚVV o vytvoření komise pro rozpracování otázek federativního zřízení RSFSR, *Obrazovanie SSSR*, str. 170.

kladě národního principu. Vznik všech autonomních jednotek má za následek porušení starého administrativně územního členění, neboť bylo z něho třeba vydělit oblasti, obývané určitým národem. Nejvyšší orgány RSFSR přistupovaly k řešení tohoto problému s velkou uvážlivostí a v některých případech se ani ústřední orgány neodvážily s konečnou platností stanovit hranice mezi jednotlivými jednotkami a řešení ponechaly na dohodě zainteresovaných místních orgánů. Za účelem určení území národních jednotek a jejich hranic se vytvářely zvláštní komise, složené ze zástupců lidových komisariátů pro národnostní otázky a vnitra a z představitelů příslušného národa. Tyto komise musely často řešit obtížné problémy, související s tím, že během dlouhého historického období dochází k určitému smíšení národností a stanovení hranice mezi nimi je pak dosti obtížné. Příslušníci neruských národů byli většinou zemědělci a žili tedy na venkově a ve městech pak tvořil většinu obyvatelstva ruský proletariát, a to i v těch, která byla středisky neruského národa.¹⁹

Jedinou autonomií, která nebyla budována na principu národnostním, byla Krymská autonomní republika. Podle názoru jejích představitelů zůstala sdružením čistě teritoriálním.

Jiným rysem výstavby sovětské autonomie, který do značné míry souvisí s centralizací v jejím řízení, je určitá unifikace právního režimu jednotlivých autonomních forem. Už akty o vytvoření autonomních republik jsou co do svého obsahu podobné a v řadě některých konkrétních ustanovení zcela shodné. Totéž ještě ve větší míře platí o aktech vytvářejících autonomní oblasti. Tři z nich (o vytvoření Kalmycké, Marijské a Votské) byly přijaty v jeden den 4. listopadu 1920 a jsou zcela shodné.

Všechny formy autonomie (kromě Krymské ASSR) právně vznikly dekrety VÚVV a RLK. Podle těchto dekretů nejvyššími orgány státní moci v autonomiích byly sjezdy sovětů. Ve všech republikách existovaly též Ústřední výkonné výbory a Rady lidových komisařů. V Turkestánské republice, která jediná měla svou ústavu, bylo též presidium ÚVV. Vrcholnými orgány státní správy v jednotlivých odvětvích byly lidové komisariáty.

Pokud se týká kompetence autonomních republik, bylo těžké v letech občanské války najít nějaké velké rozdíly mezi autonomními republikami a ostatními nezávislými sovětskými republikami. Zahraniční styky, i obchodní, navazovaly některé autonomní republiky s cizími státy přímo (např. Turkestan a Krym) a měly k tomu i příslušné lidové komisariáty. Turkestánská, Baškirská a Krymská autonomní republika měly své vlast-

¹⁹ Viz O. I. Č i s t a k o v: *Nacionalno-gosudarstvennoje stroitelstvo v RSFSR v gody graždanskoj vojny*, Moskva 1964, str. 61–62.

ni vojenské kontingenty a lidové komisariáty vojenství. Podobně některé autonomní republiky měly svou vlastní peněžní soustavu a tiskly vlastní peníze. Teprve v r. 1920 bylo v Statutu autonomní republiky zakotveno, že zahraniční styky, zahraniční obchod, vojenství i stanovení peněžní soustavy patří do výlučné kompetence centrálních orgánů RSFSR.

Mnohost autonomních forem je výsledkem historicky podmíněných zvláštností každého národa a snahy sovětské vlády respektovat tyto zvláštnosti. Přesně stanovit rozdíl mezi jednotlivými formami autonomie ani nelze, neboť chybí normativní materiál, na jehož základě by bylo možno tuto diferenciaci provést. Národy větší počtem obyvatel, obývající větší území, obvykle se formovaly do autonomních republik, kdežto menší národy tvořily autonomní oblasti nebo pracovní komuny. Tento znak je možno uvést jako kritérium vzniku autonomních republik na jedné straně a autonomních oblastí a pracovních komun na straně druhé. Mezi oběma posledními v tomto smyslu pak žádný rozdíl nelze tak lehce stanovit. Na zvolenou formu autonomie měly pak zřejmě největší vliv takové faktory jako kulturní, sociální a ekonomická úroveň národa, stupeň jeho diferenciacie, síla vlastní dělnické třídy a rozvoj národní inteligence i to, nakolik ten který národ byl schopen řídit si sám svůj vlastní národní život a jeho rozvoj.

Nová sovětská moc věnovala řešení národnostních problémů velkou pozornost od prvních dnů své existence. Komunistická strana a sovětská vláda musely řešit národnostní problémy za velmi obtížných podmínek, neboť v zemi existovalo mnoho národů, národností a národnostních menšin, které byly na různých stupních ekonomického, sociálního a kulturního rozvoje.

Sovětská vláda uskutečňovala první důležitá opatření na poli národnostním v podmínkách ostrého třídního boje a občanské války. Linií proletářského internacionalismu v řešení národnostních problémů bylo třeba probojovat proti dvěma nepřátelským tendencím – proti velkoruskému šovinismu a místnímu nacionalismu.

Ze strany sovětské moci byl sveden vítězný boj za likvidaci nepřátelství a nedůvěry mezi národy, národnostních třenic a rúzníc, které mají svůj původ v období vykořisťování a které přežívaly u některých národů i za existence sovětské moci.

Překonat těžkosti a dosáhnout úspěchů v řešení národnostní otázky bylo možné pouze důsledným uskutečněním leninského práva na sebeurčení národů, zakotveného v programu komunistické strany.

Возникновение национальных образований после Великой Октябрьской социалистической революции и их развитие до конца гражданской войны

Эдуард Влчек

Резюме

Великая Октябрьская социалистическая революция заложила основы свободного и всестороннего развития всех народов, ранее угнетаемых в рамках царской России. В «Декларации прав народов России», опубликованной вскоре после победы революции, Советское правительство провозгласило, что оно признает право каждого народа на свободное самоопределение вплоть до возможности образовать собственное национальное государство.

На III Всероссийском съезде советов в январе 1918 г. Российская Республика была провозглашена федерацией советских национальных республик и тем самым был разрешен вопрос государственной формы советского государства, федеративный характер которого был в том же году закреплен в первой советской конституции.

Первая нация, которая реализовала право на самоопределение в смысле образования собственного государства, была украинская. Ожесточенная классовая борьба между советами и Центральной радой закончилась победой советской власти на Украине, в результате чего между Украиной и РСФСР установились федеративные отношения.

Следующие две нации, которые в конце 1917 г. и в начале 1918 г. воспользовались правом на самоопределение, поляки и финны — образовали свои государства совершенно самостоятельно и порвали ранее существовавшие связи и РСФСР.

Тотчас же после революции начинается процесс создания национальных государств и у иных народов (белорусского, прибалтийских, закавказских). Эти их стремления однако не были доведены до конца. Причины следует искать в первую очередь в отсталости этих народов, учитывая одновременно острую классовую борьбу и военную обстановку в конце первой мировой войны.

Весной 1918 г. начинается иностранная военная интервенция против советской власти. Одновременно в разных местах страны вспыхивают контрреволюционные восстания. В середине 1918 г. советская власть удерживалась только в центре России. Нерусские окраинные районы были в руках иностранных интервентов или белогвардейцев. Только с постепенным освобождением этих областей завершается процесс формирования государственности народов Белорусии, Литвы, Латвии и Эстонии путем создания собственных советских республик. Новые советские республики тотчас же после своего возникновения сознают смертельную опасность, угрожающую им в случае изоляции, и потому все они поочередно высказываются за тесную федеративную связь в РСФСР. Постоянная угроза новой иностранной военной интервенции приводит к установлению военного союза всех советских республик, чем и завершается первый этап их объединения, объединения.

Согласно ст. 11 Конституции РСФСР 1918 г. советы областей, отличающихся особым бытом и национальным составом могут объединяться в автономные областные союзы. Конституция характеризует РСФСР как федерацию, в основе которой лежит автономия. Период иностранной военной интервенции характерен тем, что расширяется число автономных форм. Наряду с автономными республиками в этот период возникают автономные области и трудовые коммуны. Все формы автономии юридически возникают в порядке актов (декретов) центральных органов; в виду внутренней и внешней политической обстановки укрепляется центральное руководство ими. Несмотря на это создание различных форм автономии имело значительное влияние на пробуждение национального самосознания.